

Moskéarkitektur

Föredrag av professor Johan Mårtelius

Snart uppförs världens nordligaste moské i stadsdelen Ålidhem, Umeå. Den 24 oktober hade umeborna möjlighet att lära sig mer om den tradition byggnaden ingår i, då arkitekturprofessorn vid KTH, Johan Mårtelius, gästade staden. Han är den kanske främste experten på området i Sverige och var inbjuden av Föreningen Byggnadskultur och Västerbottens museum.

Föredraget kretsade kring två frågor: ”Vad är en moské och vad har den varit?”. Genom en rikhaltig bildsvit fick publiken följa med från Profetens hus i Medina (år 622) fram till Centro Islamico i Rom från 1992, skapat av arkitekten Paolo Portoghesi m.fl. Ett namn från modern tid är också den egyptiske arkitekten Hassan Fathy (1899–1989), som ritade Nya Gourni i hemlandet 1948 i nytraditionalistisk stil. Ytterligare en sentida arkitekt är skaparen av Hassan II:s moské i Casablanca, Marocko från 1993, Michel Pinceau.

Mårtelius vävde i exemplen in de olika principer som styr utformningen av dessa rum. Grundläggande är möjligheten till tvagning, plats för bön och riktningen mot Mecka, muslimernas heliga stad med Kaba, byggnaden runt den svarta stenen, som centralpunkt. I övrigt finns en stor frihet, där det i princip räcker med en slät omgärdad yta i landskapet. Ofta rör det sig emellertid om speciella byggnader, moskéer. Dessa har i vissa fall utvecklats till komplexa anläggningar, som även inrymmer exempelvis bostäder och undervisningslokaler för teologistuderande och sultanens mausoleum; alltså närmast är stadsbyggnadsuppgifter.

Under halvannan timme besöktes platser som Istanbul, Damaskus, Jerusalem, Samarra, Casablanca och Kairo. De europeiska exemplen hämtades från Cordova, men även från Kosovo, Bosnien och Makedonien, där de sistnämnda var i mindre skala. För att visa på den stora friheten inom konceptet presenterades kort även några kinesiska exempel, som för en ovan betraktare var svåra att skilja från hus i Kina i allmänhet. Fredagsmoskén i Delhi, Indien från 1650–56 i röd sandsten och vit marmor visade mogulernas variant av moskéarkitektur. Merparten av exemplen var dock hämtade från det osmanska riket, som sultan Ahmeds moské (den s.k. Blå moskén) i Istanbul ritad av Mehmet Agha och uppförd 1609–17 med ett system av kupoler, sex minareter och rum ut mot Bosporen.

Även om moskéarkitekturen har en vid sträckning i både tid och rum, kan en del element, som kanske vanligen förknippas med stilen, lyftas fram. Där är gården med vatten för tvagning, kupolen, dagsljusinsläppet inte minst vid golvet, kolonnhallarna – gärna med kolonner återanvända från annat håll – och de stalaktitliknande, lätt svävande bågarna. Över huvud taget är det ofta en lätthet och abstraktion i ornamentiken och arkitekturen. Rummen är tänkta att upplevas inifrån, medan baksidan och yttertaken saknar detaljer. Karakteristiska element är annars minareterna för böneutrop, som de flesta hört talas om. Nya termer för många var *qibla*, böneväggen; *mihrab*, nischen mot Mekka; *iwān*, kolossalnischen och *minbar*, ”predikstolen” för fredagsbönen.

Efter den sakrika genomgången fanns plats för frågor. Bland annat diskuterades möjligheten att inrymma moskéer i kyrkor. Det kanske mest kända exemplet på en sådan förvandling är Hagia Sofia i Istanbul från 500-talet som 1453 konverterades till moské. Även profana lokaler kan omskapas till moskéer, som exemplet Stockholms moské i Ferdinand Bobergs elverk visar.

Slutligen berättade Mårtelius hur moskéarkitekturen kommit att ingå bland hans specialiteter. Intresset grundlades redan på 1970-talet, när många vände sina blickar ut mot resten av världen. Han har sedan vistats i bland annat Afghanistan och Istanbul. På senare år har tillfälle givits att praktiskt tillämpa kunskaperna vid återuppbyggnaden på Balkan genom organisationen Kulturarv utan gränser.

Johan Mårtelius, f. 1952 är professor vid Kungliga Tekniska högskolan i Stockholm och ansvarig för forskarutbildningen vid arkitektlinjen. År 1987 lade han fram sin avhandling *Göra arkitekturen historisk. Om 1800-talets arkitekturtänkande och I G Clasons Nordiska museum*. Han har bl. a. medverkat i en arkitekturguide över Stockholm tillsammans med Olof Hultin och Rasmus Waern och skrivit ett flertal artiklar i tidskriften *Arkitektur*. ”Le monde des formes de Gunnar Asplund”, är en artikel av Mårtelius i tidskriften *Techniques & Architecture* från 1989.